

Dr. Marcin Nadobnik

Profesor Uniwersytetu Poznańskiego

Liczba Niemców w Polsce Zachodniej

Liczbę Niemców w Polsce całej (z wyjątkiem Śląska Górnego i części woj. wileńskiego), a więc i w Polsce zachodniej, ustalił pierwszy nasz spis ludności, przeprowadzony w roku 1921. Rezultaty wówczas otrzymane obecnie nie odpowiadają już rzeczywistości, jednak dokładne cyfry Niemców będziemy mieli dopiero według stanu z roku 1930, kiedy stosownie do ustawy o organizacji statystyki administracyjnej odbędzie się następne liczenie ludności. Dla chwili obecnej więc nie jesteśmy w stanie z zupełną ścisłością określić siły liczebnej żywiołu niemieckiego, możemy ją tylko w przybliżeniu oznaczyć przez wypośrodkowanie z dat innych względnie posługując się szacowaniem. W niniejszym krótkim artykule, poświęconym zbadaniu aktualnej cyfry Niemców w Wielkopolsce i na Pomorzu, opierać się będziemy na statystyce naturalnego ruchu ludności, ogłaszanej przez Główny Urząd Statystyczny w „Kwartalniku Statystycznym” (Rok 1924, zeszyt 2—3 i Rok 1926, zeszyt 2 i 4). Daty wyznaniowe tej statystyki umożliwią nam wyciagnienie wniosków ilustrujących przedmiot naszego badania.

Jak wiadomo, wskreszenie państwa polskiego oddziało rewolucyjnie na strukturę narodowościową ludności b. zaboru pruskiego. Nastąpiła masowa emigracja żywiołu niemieckiego, a równocześnie zaczęli napływać Polacy z Niemiec i innych dzielnic polskich, wskutek czego w krótkim stosunkowo czasie oba województwa odniemczyły się bardzo znacznie, dorównując co do siły elementu polskiego prawie ziemiom Polski środkowej. Przewrót ten najlepiej uwydatni nam porównanie liczby Niemców według ostatniego niemieckiego spisu przedwojennego i według pierwszego spisu polskiego. Mianowicie naliczono na obecnym obszarze obu województw:

Województwo	rok spisu	ogólna ludność,	w tem Niemców	% Niemców
Poznańskie	1910 ¹⁾	1 972 709	679 339	34,4
	1921	1 967 865	327 846	16,7
Pomorskie	1910 ¹⁾	989 491	420 853	42,5
	1921	935 643	175 773	18,8

Zatem ubytek Niemców od 1910—1921 wynosił:

	ogółem	procentowo
w woj. poznańskim	351 493	51,7
w woj. pomorskiem	245 080	58,2
razem	596 573	54,2

Usunięcie się opiekuńczej ręki rządu pruskiego spowodowało katastrofę w ilościowym stanie Niemców. W krótkim czasie od objęcia władzy przez rząd polski aż do chwili spisu dnia 30 września 1921 cyfra ich zmalała więcej aniżeli o połowę, z 1 100 000 w obu województwach zostało ich w dniu spisu polskiego tylko około pół miliona. Kiedy dawniej na Pomorzu stanowili przeszło $\frac{2}{5}$, a w Poznańskim przeszło $\frac{1}{3}$ całej ludności, udział ich w roku 1921 cofnął się na Pomorzu do poniżej $\frac{1}{5}$, w Poznańskim do $\frac{1}{6}$ ogółu mieszkańców.

Odpływ Niemców nie ustał w roku 1921, lecz trwał co prawda w mniejszych rozmiarach jeszcze w latach następnych. Niemiecka „Reichsstelle für das Auswanderungswesen” podaje, że od 30. września 1921 do końca 1924 roku wyemigrowało z Poznańskiego i Pomorza do Niemiec 295 287 osób, z czego na emigrantów Niemców przypadać ma 265 000²⁾. Gdybyśmy cyfrę ostatnią odjęli od 503 619, t. j. liczby Niemców obu województw zachodnich w r. 1921, otrzymalibyśmy 238 619 czyli niespełna ćwierć miliona jako liczbę Niemców pozostałych jeszcze z końcem 1924 roku w Polsce zachodniej. Liczbę codopiero wymienioną niemieccy autorzy i znawcy uważają za zbyt niską i podwyższają ją na 300 000—350 000 w roku 1924³⁾. W każdym razie i cyfra ostatnia świadczy o dalszem, bardzo silnem osłabieniu żywiołu niemieckiego

¹⁾ Daty z roku 1910 podane według „Statistisches Jahrbuch für den preussischen Staat”, Band 19, str. 15.

²⁾ Fischer Paul. Das Deutschtum in den abgetretenen Gebieten von Posen und Westpreussen w „Zeitschrift der preuss. stat. Landesamts”, 64. Jahrg., 3. u. 4. Abteilung, Berlin 1925, str. 141.

³⁾ Patrz zakończenie rozprawy Fischera, cytowanej powyżej.

w stosunku do roku 1921, a zarazem przekonuje nas, że do scharakteryzowania aktualnej siły liczebnej Niemców datami spisu z r. 1921 posługiwać się nie można.

Aby określić obecną liczbę Niemców w Polsce zachodniej, oprzemy się, jak już wyżej wspomniano, na danych wyznaniowych statystyki naturalnego ruchu ludności (momentu narodowości statystyka ta nie uwzględnia). Wychodzimy przytem z dwóch założeń, że mianowicie struktura wyznaniowa ludności na badanym terenie jest równoznaczna ze strukturą narodowościową, a następnie, że w danych wyznaniowych naturalnego ruchu ludności odzwierciedla się skład wyznaniowy całej ludności. O słuszności założenia pierwszego świadczą daty spisu ludności z roku 1921, kiedy było:

	Polaków	katolików	Niemców	ewangelik.
w Poznańskim	1 636 316	1 633 215	327 846	322 872
na Pomorzu	757 801	745 221	175 773	186 224

Liczba Polaków pokrywa się więc prawie zupełnie z liczbą katolików, tak samo liczba Niemców z liczbą ewangelików. Według tego samego spisu zaś było w obu województwach:

- a) ewangelików narodowości polskiej 69 779 osób,
- b) katolików narodowości niemieckiej 57 196 osób.

Zatem i te cyfry są dość zbliżone do siebie, prawie się równoważą, a drobna różnica na korzyść elementu polskiego nie może zachwiać naszego założenia traktującego wyznanie za odpowiednik narodowości.

Chcąc z faktów naturalnego ruchu ludności dojść do wniosków o zmianach i stanie liczebnym ludności ewangelickiej wzgl. niemieckiej, podajemy poniżej liczby wszystkich i ewangelickich nowożeńców, urodzeń i zgonów za lata, z których ogłoszone zostały odnośne daty.

Rok	Nowożeńcy		Urodzenia żywe		Zgony	
	ogółem	ewang.	ogółem	ewang.	ogółem	ewang.
a) Poznańskie						
1920	42 694	9 662	61 395	10 166	38 726	7 078
1921	43 430	5 761	62 599	7 869	36 197	5 795
1922	37 284	3 873	65 268	6 114	34 009	4 971
1923	31 930	2 665	63 926	5 004	31 708	4 103
1924	26 880	2 196	60 224	4 703	31 103	3 861
1925	28 516	2 450	63 502	4 465	28 706	3 413

b) Pomorze

1920	22 852	5 379	33 387	6 907	16 386	4 001
1921	18 440	2 986	32 548	4 787	17 485	3 455
1922	15 890	1 891	33 385	3 512	16 858	2 858
1923	13 588	1 169	33 374	2 465	16 185	2 141
1924	11 976	965	32 695	2 346	16 334	2 114
1925	13 240	1 208	33 488	2 078	15 850	2 005

We Wszystkich trzech kolumnach wyznaczenie ewangelickie wykazuje stały spadek z wyjątkiem roku 1925 u nowożeńców. Spadek ten jest najsilniejszy w pierwszych dwóch latach, dość silny jeszcze w następnych dwóch, zaś ostatnie dwa lata mają już powolne tempo obniżki. Aby rozwój ten dobitniej oświetlić, obliczamy i zamieszczamy poniżej cyfry stosunkowe, wykazujące udział ewangelików wśród ogółu nowożeńców, urodzonych i zmarłych.

Procent ewangelików wśród

Rok	nowożeńców	urodzonych	zmarłych
-----	------------	------------	----------

a) Poznańskie

1920	22,63	16,56	18,28
1921	13,27	12,57	16,01
1922	10,39	9,41	14,62
1923	8,35	7,83	12,94
1924	8,17	7,81	12,41
1925	8,59	7,03	11,89

b) Pomorze

1920	23,54	20,69	24,42
1921	16,19	14,71	19,76
1922	11,90	10,52	16,95
1923	8,60	7,39	13,23
1924	8,06	7,18	12,94
1925	9,12	6,21	12,65

Z powyższych dat wynika gwałtowne obniżanie się procentu ewangelików aż do roku 1923, dwa ostatnie lata mają ubytek nieznaczny. Stąd wniosek, że masowa emigracja niemiecka trwała do roku 1923, następnie ustała w swej dawnej formie żywiołowej, ale pewien odpływ zaznacza się jeszcze, obejmuje jednak już tylko pojedyncze jednostki.

Nie mogąc wchodzić w szczegółowy rozbiór podanych wyżej cyfr, chcemy z nich obecnie wyprowadzić aktualną liczbę

bę Niemców. Opierając się na wynikach spisu z roku 1921, przyjąć możemy, że od tego czasu ubytek ogólny ludności niemieckiej względnie ewangelickiej jest proporcjonalny do ubytku, jaki się ujawnił w tym czasie wśród urodzeń i zgonów ewangelickich. Nowożeńców nie bierzemy tu w rachubę, gdyż pierwsze lata powojenne miały anormalnie wysoką liczbę małżeństw, zatem posługiwanie się odnośniami datami dałoby zbyt wysoką cyfrę spadku. Z zestawień na str. 7 przytaczamy i obliczamy:

	Poznańskie Pomorze	
liczba urodzeń ewang. w r. 1921	7 869	4 787
liczba urodzeń ewang. w r. 1925	<u>4 465</u>	<u>2 078</u>
Zatem od 1921—1925 ubyło ogółem	3 404	2 709
ubyło w %	43,3	56,6
liczba zgonów ewang. w roku 1921	5 795	3 455
liczba zgonów ewang. w roku 1925	3 413	2 005
Zatem od 1921—1925 ubyło ogółem	2 382	1 450
ubyło w %	41,1	42,0

Ponieważ urodzenia stosunkowo bardziej się zmniejszyły, aniżeli zgony, a mieć chcemy jedną cyfrę procentowej obniżki, obliczamy przeto z ubytku urodzeń i zgonów przeciętną arytmetyczną, która wynosi dla woj. poznańskiego 42,2, dla pomorskiego 49,3. Zatem w Poznańskim od roku 1921—1925 obniżyły się urodzenia i zgony ewangelickie w przecięciu c- 42,2/o, na Pomorzu o 49,3%. Przyjmując, że o taki procent w tym samym okresie uległa redukcji cała ludność niemiecka, otrzymamy, wychodząc z dat spisowych, jako ubytek Niemców od 1921—1925 w Poznańskim 138 351 osób, na Pomorzu 86 655. Odjawszy zaś cyfry te od wyników z r. 1921, otrzymamy jako liczbę Niemców z końcem 1925 r. w woj. poznańskim 189 495 dusz, w woj. pomorskim 89 118 dusz, czyli razem w Polsce zachodniej 278 613 dusz. Zaokrąglając te liczby, będziemy mieli Niemców

w Poznańskim	190 000
na Pomorzu	90 000

czyli w obu województwach razem 280 000. Stan ten możemy przyjąć jako miarodajny także dla roku 1926 i 1927, ponieważ w obu tych latach prawdopodobnie emigracja niemiecka była jeszcze słabsza aniżeli w r. 1924 i 1925, a także naturalny przyrost wśród Niemców jest minimalny.

Wyprowadzone ze statystyki urodzeń i zgonów liczby Niemców nie mają oczywiście pretensji do odzwierciedlania stanu rzeczywistego z zupełną ścisłością. Ubytek urodzeń i zgonów ewangelickich, tak dobitnie występujący, nie zależy przecież wyłącznie od emigracji Niemców z Polski, na spadek ten oddziałują także przyczyny inne, chociaż daleko mniej ważne jak zmiany w układzie ludności według wieku, szczególnie na obniżkę urodzeń ewentualnie mniejsza po wojnie płodność kobiet, na spadek śmiertelności poprawa stosunków sanitarnych, gospodarczych i t. d. Jeżeli więc te przyczyny, inaczej działające w r. 1921 a inaczej w r. 1925, spowodowały część ubytku, to o tę część, nie dającą się ściśle określić, należałoby obniżyć wpływ wychodźstwa Niemców na spadek urodzeń i zgonów, a z drugiej strony znów o tyle należałoby ewentualnie podnieść liczbę całej ludności niemieckiej. Z tego względu więc pewne małe podwyższenie liczby Niemców np. o 10 000 w jednym i drugim województwie, uważamy za możliwe, co ma i tę dogodność, że wtenczas otrzymamy cyfry zupełnie okrągłe czyli dla Poznańskiego 200 000 Niemców w chwili obecnej, a dla Pomorza 100 000.

Gdyby nawet przyjąć ostatnie nieco wyższe cyfry — uznawane zresztą przez samych Niemców — jako odpowiadające rzeczywistości, to wynika z nich, że mniejszość niemiecka stanowi obecnie tylko dziesiątą część ogółu ludności b. dzielnicy pruskiej. Jak wiadomo, województwo poznańskie ma dwa miliony, woj. pomorskie 1 milion mieszkańców, zatem w jednym i drugim województwie Niemcy stanowią obecnie tylko 10% ludności. Jeszcze w r. 1921 Niemcy na Pomorzu wynosili 18,8%, w Poznaniu 16,7%, udział ich więc do chwili obecnej skurczył się bardzo znacznie. Należy sobie z tego zdać sprawę, gdyż wskutej zanikania żywiołu niemieckiego polszczenie ziem zachodnich postępuje coraz dalej, a tem samem coraz bardziej umacnia się zachodnia granica państwa naszego.

Na zakończenie jeszcze słów kilka o wpływie obecnej liczby Niemców na bliskie wybory sejmowe. Wiadomo, że przy wyborach w r. 1922 Niemcy uzyskali do Sejmu trzy mandaty, po jednym z następujących okręgów: z grudziądzkiego, bydgoskiego i szamotulskiego. Aby zorientować się co do ich obecnych szans, zamieszczamy poniższe zestawienie, w którym dla każdego z okręgów obliczono ubytek Niemców od r. 1921—1925 na podstawie przeciętnego ubytku ewangelickich urodzeń i zgonów, jak to wyżej uczyniono dla obu woje-

wódtw, a dalej na podstawie tego ubytku i na podstawie ludności niemieckiej z r. 1921 obliczono obecny procent Niemców w każdym okręgu wyborczym.

Okręgi wyborcze	liczba mandatów	% Niemców w r. 1921	% głosów niemieck. w r. 1922	ubytek procentowy Niemców 1921—1925	% Niemców w końcu 1925 (wzgl. w r. 1927)
Tczewski	5	11,6	11,3	42,2	6,6
Grudziądzki	4	25,1	22,4	49,0	12,8
Toruński	5	20,0	12,9	52,9	9,4
Bydgoski	6	24,9	19,9	47,6	13,0
Gnieźnieński	5	16,2	12,9	41,1	9,5
Poznański miejski	4	5,5	0,0	34,1	3,7
Poznański wiejski	4	12,9	11,0	43,0	7,3
Szamotulski	5	23,8	22,4	37,1	14,9
Ostrowski	6	10,3	10,7	39,9	6,2

Z rubryki ostatniej wynika, że przy obecnych wyborach nie powinien wyjść żaden kandydat niemiecki. Będzie to najlepszym dowodem polskości ziem zachodnich, a zarazem stwierdzeniem znacznego osłabienia żywiołu niemieckiego w ostatnich kilku latach.